

Shubhasiz, alloma dunyoqarashida zamon voqea-hodisalariga, undagi siyosiy hokimiyat subyektlari faoliyatiga nisbatan baho berishda o'z ustozlari tafakkur tarzidan iqtibos olib ularga ergashganligi sezilib turadi. Az-Zamaxshariyning ustozlaridan biri – o'z davrining mashhur faqih, mu'taziliy-mutakallimlarning diniy-g'oyaviy rahbarlaridan hisoblangan Abu Sa'd al-Jashamiy al-Bayhaqi (1022-1073) bo'lgan. U zaydiy mu'taziliylardan bo'lib, az-Zamaxshariy uni o'ziga ma'naviy ustoz deb bilgan. Uning asarlarini qunt bilan o'rgangan va o'z e'tiqodini uning g'oyaviy tamoyillari bilan shakllantirgan. U mazkur shaxsga nisbatan o'z ehtiromini o'zining «Al-Kashshof» nomli tavsirini uning «At-Tahzib» nomli tavsirining uslubiga monand tarzda yozish bilan tasdiqladi [5]. U umrining oxirgi o'n yilligida mashhur tavsiri «Al-Kashshof»ni yozishga kirishdi va juda qisqa davrda 1133-1135-yillarda tamomladi. «Tavsirni nihoyasiga yetkazishi bilan «Rabi' ul-abror» («Yaxshilar bahori»)ni, undan so'ng «Asos ul-balog'a» («So'z san'ati asosi»)ni, so'ngra «A'jabul ajab fi sharhi lomiyati-l-arab» («Arabcha lom harfini sharhlashdagi ajoyibotlar») nomli kitoblarini ta'lif etadi.

Makka amirining az-Zamaxshariyga nisbatan tutgan pozitsiyasi shu narsani anglatadiki, ijtimoiy subyektga ko'rsatiladigan alohida e'tibor shu subyektning ijtimoiy imkoniyatlarini rivojlantirish uchun muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Abu-l-Qosim Mahmud az-Zamaxshariy barakali ijodidan so'ng yana vatani Xorazmga qaytishni xohladi, biroq uning qaysi yilda Xorazmga qaytgani noma'lum. Bir narsa aniqki, u Makkadan qaytayotganida Bag'dodda 533 hijriy (milodiy 1139) yilda bo'ldi.

Uning «Navobig' ul-kalim» risolasida ilm hunar egallash, go'zal fazilatli xulq-odobli, barkamol insonni tarbiyalash to'g'risidagi fikrlari ko'p. U insondagi salbiy illatlarni qoraladi. Olimning fikricha, odamning botiniyu zohiri, diliyu tili bir bo'lishi kerak, shundagina

u saxiy va salim bo'ladi. «Odamlar ichidagi eng yaramasi xasisidir, ularning ichidagi eng yalqovi-pastkashidir», «Takabburlik hech bir kimsaning qadr-qimmatini va ulug'vorligini ziyoda qilmaydi, u bor-yo'g'i dovul ichidagi shamoldan boshqa narsa emas», deydi mutafakkir. Ayniqsa, az-Zamaxshariy nopok, gerdaygan, bilimsiz takabbur odamlarni tanqid ostiga oladi. «Ezgulik, xayrli ishlarga astoydil kirish, ularni paysalga solib, keyin qilarman, degan o'ylardan voz kech, shayton yo'ldan uradigan shoshma-shosharlik bilan emas, tafakkur va idrok bilan ish tut», - deb ularni savob va solih ishlarni qilishga undaydi.

Az-Zamaxshariy ijtimoiy-siyosiy jarayonlardan uzoqlashgan shaxs sifatida vataniga qaytdi. Biroq, u olim sifatida beqiyos shuhratga, cheksiz hurmat-e'tiborga burkandi. Xorazm faxriga aylandi. U umrining oxirigacha shu yerda yashab, 1144-yilda Urganchda vafot etdi [3]. Vatandoshimiz umri davomida, mazmun va mohiyati jihatidan samarali ijod qildi. U o'zining asarlari bilan nafaqat Islom olami uchun kerakli, balki umumjahon ahamiyatga molik qimmatli ma'naviy gavharlarini yaratdi. Kelgusi avlodlar uchun munosib ilmiy meros qoldirdi.

Xullas, alloma, o'z davrining insonparvar mutafakkiri bo'lgan, axloqiy qarashlarida inson shaxsi va uning fazilatlarini yuksaklikka ko'targan, insoniy qadriyatlarga katta o'rin bergan. Uning ta'lim-tarbiya, xulq-odob to'g'risidagi ibratomuz so'zlari, pand-nasihatlar, o'g'itlari mamlaktimizda barkamol va yetuk insonni tarbiyalashga yordam berishi shubhasizdir. Allomani ma'naviy merosi nafaqat yoshlarni u har bir kattayu-kichik auditoriya o'quvchisini o'ziga jalb etadi. Aynan shuning uchun mutafakkirlarimizning ma'naviy merosini bugungi kunda yosh avlodga yetkazishda turli xil innovatsion va pedagogik texnologiyalar qo'llash orqali ularda vatanparvarlik, gumanizm hamda axloqiylik xususiyatlarini shakllantirishimiz bugungi kunning dolzarb talablaridan biridir.

Adabiyotlar

1. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси. - Тошкент: "О'zbekiston", 2021. 18-б.
2. Абдулкарим ас-Самъоний. Насабнома (Ал-Ансоб). – «Бухоро» нашриёти, 2003. 131-б.
3. Ас-Суютий. Бағъату-л-вуъат. – Қоҳира: Дару-с-сақофа, 1982. 1. 388-б.
4. Ибн Халликон. Вафаяту-л-аъян. - Қоҳира: Дару-с-сақофа, 1978. 2. 107-б.
5. Муртазо Оятуллозода аш-Шерозий. Аз-Замахшарий луғавийян ва муфассиран. – Қоҳира: Дару-с-сақофа, 1977. 82-90-б.
6. Ёкут ал-Ҳамавий. Муъжаму-л-булдон. – Қоҳира: Дару-с-сақофа, 1980. 400-б.
7. Ёкут ал-Ҳамавий. Муъжаму-л-удаба. - Қоҳира: Дару-с-сақофа, 1980. 152-б.

REZYUME. Mazkur maqolada az-Zamaxshariyning hayoti va uni ma'naviy merosi pedagogik jihatdan tahlil etilib, unda allomani yoshlik davrida bilim va ilmni egallashda tinimsiz shaharma-shahar, yurtma-yurt yurib, zamona shayxlari, olimlar bilan suhbat qurganligi, kerakli joylarini yodlab, ayrimlarini yozib olganligi hamda pedagogik qarashlarida nodonlik, johillik va savodsizlikni qattiq tanqid qilganligi borasida fikrlar bayon etiladi.

РЕЗЮМЕ. В данной статье анализируется жизнь и деятельность аз-Замахшари с точки зрения педагогического содержания духовного наследия, который в юности непрестанно путешествовал из города в город, из страны в страну с целью приобретения знаний и науки, беседовал с современными ему шейхами и учёными, резко критиковал невежество и неграмотность.

SUMMARY. This article analyzes the life and work of az-Zamakhshari from the point of view of the pedagogical content of the spiritual heritage, who in his youth constantly traveled from city to city, from country to country in order to acquire knowledge and science, talked with contemporary sheikhs and scientists, sharply criticized ignorance and illiteracy.

MUSIQA O'QITUVCHISINING HAR TOMONLAMA KOMPETENTLIK TALABLARI

S.E.Romanova – pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

Tayanch so'zlar: mahorat, musiqiy faoliyat, san'at, istedod, musiqa asbobi, musiqiy did, musiqiy-tarixiy bilimlar, nazariya, ijodiy qobiliyat, dunyoqarash, nutqiy ravonlik.

Ключевые слова: мастерство, музыкальная деятельность, искусство, талант, музыкальный инструмент, музыкальный вкус, музыкально-исторические знания, теория, творческие способности, мировоззрение, беглость речи.

Key words: mastery, musical activity, art, talent, musical instrument, musical taste, musical-historical knowledge, theory, creativity, worldview, fluency.

Mamlakat ta'lim sohasi rivojida pedagogik kadrlarni har tomonlama salohiyatli, bilimli, zamon talablariga mos

tarzda tayyorlash muhim ahamiyatga ega. Yangi O'zbekiston, iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishda o'z yo'lini

tanlashida kadrlar tayyorlash masalasini ham dolzarb vazifalardan biri qilib qo'ydi. Bu vazifani amalga oshirishda uzluksiz ta'limning muhim bosqichi bo'lgan oliy ta'lim muassasalari alohida ahamiyat kasb etadi. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunida oliy ta'lim muassasalari rivoji, pedagogik kadrlar tayyorlashga e'tibor qaratilib, qonunning 14-moddasida: "Oliy ta'lim yuqori malakali mutaxassislar tayyorlashni ta'minlaydi..." [1] deb belgilab berilgan. Zero, bo'lajak pedagoglarning o'z faoliyatlarida ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalarini qo'llashi, olingan bilim, ko'nikma, malakalarini amalda tadbir eta olishi har tomonlama komil inson tarbiyasida muhimdir.

Bu muammo bugungi kunga qadar G'arb mamlakatlarida atroflicha o'rganilgan, xususan, bo'lajak pedagoglar shaxsiyatini rivojlantirishning uslubiy tamoyillari bilan B.G.Anan'ev, L.I.Boioovich, L.S.Vigotskiy, M.S.Kagan, A.N.Leontyev, A.V.Petrovskiy, K.K.Platonov, S.L.Pubinshteyn va boshqalar ilmiy ishlarida to'xtalib o'tgan. Musiqqa ta'limi maktabgacha ta'lim, umumiy o'rta ta'limdagi bola ma'naviyati, madaniyati, estetik didi, dunyoqarashini shakllantirishdagi muhim fan bo'lib, pedagoglarga alohida mas'uliyat yuklaydi. Yuqori tajribali pedagoglar esa o'z-o'zidan oliy ta'lim muassasalarida tayyorlanishini hisobga olsak, bo'lajak musiqqa o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini oshirish muhim masala bo'lib qoladi. Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov o'zining "Yuksak ma'naviyat – vengilmas kuch" asarida "...kelajagimiz povdevori bilim dargohlarida varatiladi, boshqacha qilib aytganda, xalqimizning ertangi kuni qanday bo'lishini farzandlarimizning bugun qanday ta'lim va tarbiya olishiga bog'liq" - deb ta'kidlagan edi.

Pedagogika oliy dargohlarining fan dasturlari mazmuni bo'lajak o'qituvchilarga kasb bo'yicha bilimlar berish, pedagogik faoliyat sirlarini o'rgatish va talabalarda ko'nikma hosil qilishga qaratilgan. Yuqorida qayd etilgan vazifalarni bajarishda bo'lajak musiqqa o'qituvchilarining kasbiy va pedagogik mahoratini shakllantirishga ahamiyat berish zarur.

Mahorat - bu "ishni muvaffaqiyatli bajarish uchun zarur bo'lgan shaxsning shaxsiy xususiyatlari kombinatsiyasidir" [2]. Zero o'qituvchi "pedagogik kasbiga doir bilimlarni, va'ni psixologik, pedagogik malaka va mahoratni, ilmiy-nazariy va amaliy bilimlarni puxta egallagan bo'lishi" maqsadga muvofiq.

O'qituvchining kasbiy va pedagogik mahorati deganda ustuvor ijtimoiy-sivosiy, umummilliy, maxsus, psixologik-pedagogik va kasbiy-metodik bilim va ko'nikmalar tizimi asosida olingan kasbiy faoliyatini amalga oshirish qobiliyati tushuniladi.

Bugungi jadal rivojlanayotgan davrda ta'limni yanada takomillashtirishni dars jarayonida innovatsiyalarning turli shakllarini tadbir etmasdan turib amalga oshirishning imkoni yo'q. Bu esa ta'lim va tarbiyani o'rganuvchi pedagogika sohasiga "kompetensiya", "kompetentlik", "kasbiy kompetensiya" kabi tushunchalar kirib kelishiga asos bo'layotgani ma'lum.

Hozirgi zamonda har bir mutaxassisning o'z sohasida ustuvor o'rin egallashida, har tomonlama kasbiy raqobatga bardoshli bo'lishida pedagogdan pedagogik mahorat asosi bo'lmish - kasbiy kompetentlikka egalik va uni izchil ravishda oshirib borishni talab etmoqda.

Inglizcha "competence" tushunchasi "qobiliyat" ma'nosini ifodalaydi. Mazmunan "faoliyatda nazariy bilimlardan samarali foydalanish, yuqori darajadagi kasbiy malaka, mahorat va iqtidorni namoyon eta olish" ni yoritishga xizmat qiladi.

Kompetensiya ta'lim jarayonidagi psixologik izlanishlar natijasida vuzaga kelib, kompetensiyani rivojlantirib borishda o'z mutaxassisligi bo'yicha olingan bilimlarni doimo boyitib borish, yangi axborotlarni o'rganish, zamon

talablarini anglash va talablarga mos faoliyat vuritish, soha bo'yicha yangiliklarni izlash, o'rganish, amaliyotga tadbir etish kabilar muhim omillardan.

"Kompetentlik "noan'anaviy vaziyatlar, kutilmagan hollarda mutaxassisning o'zini qanday tutishi, muloqotga kirishishi, raqiblar bilan o'zaro munosabatlarda vangi vo'l tutishi, noaniq vazifalarni bajarishda, ziddiyatlarga to'la ma'lumotlardan foydalanishda, izchil rivojlanib boruvchi va murakkab jarayonlarda harakatlanish rejasiga egalik" ni anglatadi.

Kasbiy kompetentlik - mutaxassis tomonidan kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarning egallanishi va ularni amalda yuqori darajada qo'llay olinishidir".

Inson o'z sohasida professional tarzda bo'lishi mumkin, lekin masalalarni hal etishda kasbiy kompetensiyaga ega bo'lish qiyin masala. Bir qancha ilmiy izlanishlarda tadbir qotchilar pedagogik va psixologik nuqtavi nazardan "kasbiy kompetensiya" tushunchalariga to'xtalib o'tgan. Jumladan, o'z tadbir qotlarida A.K.Markova pedagogning kasbiy kompetentligi 4 ta tarkibiy asoslardan iborat deb aytib o'tadi.

- Ijtimoiy kompetentlik;
- Shaxsiy kompetentlik;
- Individual kompetentlik;
- Maxsus kompetentlik.

Bo'lajak pedagoglar yuqorida sanab o'tilgan kompetensiyalarga ega bo'lishi uning faoliyatida yuqori malakali pedagog bo'lib shakllanishida ahamiyatli ihatlardandir. Bu kompetensiyalarning har birini avnan bo'lajak musiqqa o'qituvchilar uchun bog'liqlik tomonidan ko'rib o'tish ularni kasbiy kompetensiyasini oshirish ahamiyatini anglashga vordam beradi.

Ijtimoiy kompetentlik - ijtimoiy munosabatlarda faollik ko'rsatish, turli malakalarga egaligi, muloqotga kirisha olishi, kasbining etika qoidalarini bilishi, raqobatbardoshlik, o'z mutaxassisligiga ijtimoiy qiziqishni uyg'ota bilish, jamoada o'zining shaxsiy kasbiy sifatleri bilan airalib turishni anglatadi. Musiqqa o'qituvchilari boshqa pedagogik sohalar singari dars jarayonida sinf muhitini varata olishi, o'qituvchilar bilan bevosita muloqotni vo'lega qo'yishi dars mazmuni, samaradorligini belgilashi ma'lum. Bo'lajak musiqqa o'qituvchilarida ham bu kompetensiyani shakllantirish o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi muloqotni vo'lega qo'yishga, bu orqali o'qituvchi tomonidan amaliy fanni o'qituvchilarga to'g'ri va tushunarli tarzda yetkazib berishga vordam beradi.

Shaxsiy kompetensiya - kasbiy ihatdan o'sishga erishish, malaka darajasini oshirib borish, kasbiy faoliyat davomida o'z ichki imkoniyatlarini namoyon qilish, universallik, ijodiy vo'nalganlikdir. Bo'lajak musiqqa o'qituvchilari ijodkorlik ihatiga ega bo'lgan, musiqqa olami vakili hisoblanib, darsning har qanday faoliyat turlarida ham o'z qobiliyatlarini, iste'dodini namoyon qilishi bu sinfning fanga qiziqishlarini oshirib, o'zlashtirish darajasi yuqoriligini ta'minlaydi.

Individual kompetentlik - o'z-o'zini boshqarish, kasbiy rivojlanish, o'zini professional tarzda qabul qila olish, tashkilotchilik, turli tajribalar orqali o'zini rivojlantirish, professional o'sishda o'z shaxsiy vo'lini belgilash va yangiliklar varatish. Har bir mavzu o'ziga xosligi, mazmuni bilan farqlidir, bu esa pedagogning darslarga alohida vondashuvini talab etadi. Bo'lajak musiqqa o'qituvchilarining bu kompetensiyaga egaligi, rivojlantirib borishi dars mazmuni, yangiliklarga boyligi va natijada mazmundorlikni ta'minlashi tabiiy.

Maxsus kompetensiya - o'z kasbining mohiyatini anglab yetish, yuqori natijalarga erishish, kasbiy-pedagogik faoliyatini tashkilot etishga tayyorlanish, vazifalarni oqilona hal qilish, faoliyatdagi natijalarni real baholash bo'lib, maxsus kompetensiya o'z ichiga yana bir qancha kompetensiya sifatlarini qamrab oladi: psixologik, metodik, in-

formation, kreativ, innovatsion, kommunikativ kompetentlik. Talaba Markova nazariyasi bo'yicha biz yuqorida to'xtalib o'tgan kasbiy kompetensiyalarga ega bo'lish bilan bir qatorda, avni musiqaga oid bo'lgan bir nechta qobiliyatlar egasi bo'lishi lozim. Bo'lajak musiqa o'qituvchisining kasbiy kompetensiyasi - bu kasbiy va pedagogik faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirishga imkon beradigan kasbiy va shaxsiy xususiyatlar majmuasidir. Musiqa o'qituvchisi faoliyati turli tarkibiy qismlarni o'z ichiga olishini hisobga olsak, bo'lajak musiqa o'qituvchilarida pedagogik mahorat, xormevsterlik, musiqashunoslik, ijrochilik, vokal imkoniyatlar, ma'ruzachilik kabi qobiliyatlar shakllangan bo'lishi kerak. Musiqa madaniyati fani boshqa fanlar bilan bog'liq bo'lib, har bir fanlar musiqani havotga bog'lashga, darslarni mazmunli bo'lishida ahamiyatlidir. Maktablarda musiqa darslari boshlang'ich va o'rta sinflar kesimida olib borilib, "boshlang'ich sinflarda musiqa darsi beshta faoliyat turidan tuziladi:

1. Xor bo'lib kuylash.
2. Musiqa savodi.
3. Musiqa tinglash.
4. Musiqaga mos harakatlarni bajarish.

5. Bolalar cholg'u asboblari bilan jo'r bo'lishdan iborat" ushbu ko'nikmalarga ega bo'lishi va ijodiy jarayonlarni qiyinchiliklarsiz bolalarga yetkazib bera olishi zarur. Pedagog o'z talabalik yillaridanoq faoliyat turlarida qobiliyatlarga ega bo'lib boradi. Demak, biz yuqorida sanab o'tgan shaxslararo munosabatlar, badiiy fikrlash, o'g'zaki tushuntirish, kasbiy-dagnostik kompetensiyalar qatorida eng muhim musiqaga oid bo'lajak musiqa o'qituvchilari ega bo'lishi talab etiladigan kompetensiyalar quyidagilar:

Kuylash kompetensiyasi - darslarda o'quvchilar musiqani amaliy tarzda o'zlashtirar ekan, vokal, xor bunda ahamiyatlidir. Xor bo'lib kuylash musiqa madaniyati darsining faoliyat turlaridan sanalar ekan, o'qituvchi chirovli, yoqimli ovoz sohibi bo'lishi, sof intonatsiya bilan vokal asarni avvalo, o'zi kuylab berishi talab etiladi. Chunki bolalar o'qituvchiga qarab taqlidan kuylaydilar. Nafaqat yaxshi, toza kuylash, bundan tashqari, o'quvchilar ovoz diapazonini bilish, qo'shiq o'rgatishga bunga alohida e'tibor qaratish kerak. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ovoz diapazoni birinchi oktava do tovushidan ikkinchi oktava dogacha bo'lib, kuylash uchun qulay bo'lgan notalarga aniq tushib, o'quvchiga to'g'ri va aniq tarzda yetkazishi lozim.

"Musiqa madaniyati darslarida qo'shiq o'rgatish bir necha bosqich jarayonida amalga oshiriladi:

1. Bolalar diqqatini qo'shiqqa jalb qilish.
2. Qo'shiq haqida o'qituvchining kirish so'zi (qo'shiq mualliflari, asarining mazmuni, tarixiy xususiyatlari haqida qisqacha hikoya qilish).

Qo'shiqni tahlil qilinishi (musiqa ifoda vositalari, xarakteri mazmunini suhbat vo'li bilan belgilash

3. Qo'shiqni musiqiy jummalarga bo'lib o'rgatish (to'g'ri nafas olib, jumlaning oxirigacha tejab yetkazish, ijrochilik sifatleri ustida ishlash).
4. Qo'shiqning badiiy ijrosiga erishish (qo'shiq haqidagi bolalar taassurotlari yuzasidan qisqa suhbat o'tkazish va'ni umumlashtirish)"

O'qituvchi kuylash kompetensiyasiga ega bo'lsa, bu jarayonlar ketma-ketligiga amal qilgan tarzda pedagog bolalarda xor bo'lib kuylash malakasini shakllantiradi.

Musiqiy savodxonlik kompetensiyasi - o'quvchilarga kuylash, cholg'uda ijro etishni o'rgatishda avvalambor musiqa savodxonligi muhimdir. Chorak mavzularini o'zlashtirishda umuman musiqa haqida bilimlar olishda bolalar o'zlari buni savodli ravishda anglay olishi pedagog yordamida voki mustaqil tarzda vazifalarni bajarishi kerak. Bularning barchasini esa o'qituvchi musiqaning nazariy ma'lumotlari bilangina shakllantiradi. Bo'lajak o'qituvchining musiqiy atamalarini yaxshi bilishi, ularni

tushunarli tarzda o'rgata olishi, iiro jarayonlarida foydalana olishi o'qituvchining musiqiy savodxonlik kompetensiyasiga ega ekanligini anglatadi.

Musiqa tinglash kompetensiyasi - musiqa madaniyati darslarida musiqa tinglash faoliyati eng muhim jarayon. Avnan musiqa tinglash orqali o'quvchi uning mazmuni, xarakterini o'zining fikr - mulohazali orqali ham tushunib boradi. Bu esa o'quvchining dunyoqarashi, tasavvur, taassurot bovliligini oshirishda, his-tuyg'u, go'zallik kabilarni teranroq anglashga xizmat qiladi.

"Musiqa tinglash bir necha bosqichlar orqali amalga oshiriladi:

1. o'quvchilar e'tiborini musiqiy asarga jalb qilish va o'qituvchining kirish so'zi.

2. o'qituvchi ijrosida yoki magnit yozuvda asarni tinglash.

3. asarni suhbat vo'li bilan musiqiy va badiiy-g'oyaviy iihatdan oddiy tahlil qilish.

4. asarni bir butunligicha qayta tinglash va asar haqida o'quvchilarning umumiy taassurotlari yuzasidan yakuniy suhbat o'tkazish"

O'qituvchi, aniqroq avtganda, bo'lajak musiqa o'qituvchisi shu jarayonlar orqali o'quvchining musiqa tinglash ko'nikmasini hosil qilishida musiqiy did, axloqiy-estetik qarashlar, musiqiy- nazariy, musiqiy-tarixiy bilimlar, keng dunyoqarash, nutqiy ravonlik qobiliyatlarini o'zida shakllantirib borishi maqsadga muvofiq. Bundan anglashiladiki, musiqa tinglash biz yuqorida sanab o'tgan bo'lajak musiqa o'qituvchisi ega bo'lishi zarur bo'lgan bir necha kompetensiyalarni o'zida mujassamlashtirgan kompetensiyadir.

Kasbiy-texnik (*cholg'uda ijrochilik*) kompetensiyasi - bolalar cholg'u asboblari bilan jo'r bo'lish faoliyati o'quvchilar uchun eng qiziqarli faoliyatlardan biri. Bu faoliyatni amalga oshirishda albatta o'qituvchining o'zi namuna ko'rsatadi. chunki musiqa o'qituvchisi bu avvalo, ijrochi. Har qanday sinf xoh u boshlang'ich xoh yuqori bo'lsin, o'quvchi musiqa o'qituvchisini haqiqiy ijrochi sifatida ko'z oldida gavdalandiradi. Darsda vokal ijrochiligi, cholg'u ijrochiligi, xor dirijorligimi qisqacha avtganda har qanday ijrochilik mahoratiga ega bo'lish bu o'qituvchining kasbiy qiyofasidir. Asar mazmuni, uning tahlili bularning barchasi so'ngida o'qituvchi tomonidan iiro bolalar uchun eng keraklisi, kutilgani bo'ladi. Bunday qobiliyatlar Oliv ta'limda vo'lga qo'yilishi, bo'lajak musiqa o'qituvchisini "ijrochi" sifatida ham tarbiyalash yetakchi vazifalardan.

Musiqa tahlili kompetensiyasi - musiqa tarixi bir necha asrlarga borib taqalib, uning rivojlanishida tarixiy davrlar, oqimlar, ijodiy uslub va janrlar paydo bo'lgani ma'lum. Musiqa asari tahlili avvalo, muallif, u vashagan davr, uning o'zigagina tegishli bo'lgan uslub haqida boshlanib, ijod mahsulini nazariy va amaliy tushunishda yanada ahamiyatlidir. Nafaqat musiqa asari balki, bo'lajak musiqa o'qituvchisi o'z fanining, ijro etayotgan cholg'u asbobining tarixi, undagi ijro uslublari bilan yaqindan tanish bo'lishi talab etiladi.

Musiqaning tarixiy taraqqiyot bosqichlari haqida tushunchaga ega bo'lish, davrdan - davrni, vo'nalishlar mohivatini, kompozitorlar ijodiy oqimlarini va ularga xos bo'lgan alohida janrlarni bilish bilan bir qatorda musiqa tahlili kompetensiyasida musiqiy savodxonlik qobiliyati ham hamohanglikda zarur bo'ladi.

Musiqa o'qituvchisi har tomonlama qobiliyatli, zamon bilan hamnafas bo'lishi bugungi kun talabi.

-U nafaqat oddiy musiqa madaniyati fani o'qituvchisi, balki, bir vaqtning o'zida, bolalar bilan muloqot qiluvchi, ularning ruhiyati, kavfiyati, dunyoqarashi, qiziqishlarini bilib, shu asosida ish olib boruvchi psixolog;

-sinfda bolalar bilan suhbat qurib, doska oldida musiqa olami haqida tasavvur paydo qilish uchun uning sirlarini so'zlayotgan tili ravon notiq; o'z fanining hayotiyiligi, ax-

loqiv-estetik tarbivadagi, estetik didni oshirishdagi o'rmini ta'minlaydigan estetika bilimdoni; tovushlar, ularning paydo bo'lishi, xususiyati, musiqa sanoqlar, raqamlar haqida bilimlarga ega fizik, matematik;

-darsning vanada mazmunli, samarali, zamonaviv tarzda tashkil etilishi uchun eng so'nggi axborot texnologiyalarida ham bemalol ish vurita oladigan IT mutaxassis; musiqaning varatilishi, uning tarixiv bosqichlari, tarixiv davrlar haqida o'quvchilarga ma'lumot vetkazuvchi tarixchi;

-kuv-qo'shiq matnini ifodali qilib avtib bera oladigan, har bir so'z sehrini anglaydigan tilshunos, adabivotshunos; musiqaning nazariy-tarixiy bilimlarini mukammal egallag-

an musiqashunos; cholg'u iiro etish uchun sozanda, kuylash uchun xonanda, o'quvchilar jamoa bo'lib kuylaganda xor diriori rollarini bajaruvchi pedagogdir. Bundav sifatlariga ega pedagog bo'lish nafaqat hozirgi zamon musiqa madaniyati fani o'qituvchilari, balki, bo'lajak musiqa o'qituvchilari oldiga ham bir qator dolzarb masalalarni qo'yishi tabiiy.

Ko'p qirrali vetuk mutaxassis kadr sifatida shakllanish uchun esa talabalik villaridanoo o'z ustida tinimsiz ishlash, pedagogik mahoratni, kasbiy kompetensiyani rivoilantirib borish bo'lajak musiqa o'qituvchilarining asosiy vazifalaridir [2].

Adabiyotlar

1. Karimov I.A. "Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch". –Toshkent: «Ma'naviyat» 2008. 61-b.

2. Маркова А.К. Психология профессионализма. - М.: «Знание», 1996. 26-37-b.

REZYUME. Maqola mazmuni musiqiy ta'limda o'qituvchilarda har tomonlama kompetentlikni oshirish talablari va o'quvchilarini shuningdek, bo'lajak musiqa o'qituvchilari musiqiy kompetentlik jarayonlari orqali o'quvchining musiqa tinglash ko'nikmasini hosil qilishida musiqiy did, axloqiy-estetik qarashlar, musiqiy-nazariy, musiqiy-tarixiy bilimlar, keng dunyoqarash, nutqiy ravonlik qobiliyatlarini o'zida shakllantirishda bir nechta kompetensiyalarni o'zida mujassamlashtirgan jarayon haqida yozilgan.

РЕЗЮМЕ. Содержание статьи касается требований к повышению всесторонней компетентности преподавателей музыкального образования и учащихся, а также будущих учителей музыки в формировании у учащихся умения слушать музыку через процессы музыкальной компетентности, музыкального вкуса, морально-нравственных качеств, эстетических взглядов, написано о процессе объединения нескольких компетенций в формировании музыкально-теоретических, музыкально-исторических знаний, широкого мировоззрения, навыков беглой речи.

SUMMARY. The content of the article concerns the requirements for increasing the comprehensive competence of music education teachers and students, as well as future music teachers, in developing students' ability to listen to music through the processes of musical competence, musical taste, and moral qualities. aesthetic views, it is written about the process of combining several competencies in the formation of musical-theoretical, musical-historical knowledge, a broad worldview, and fluent speech skills.

ЎЗБЕКСТАННИҢ ТУНҒЫШ ПРОФЕССОРЫ

Қ.Сейтмуратов – педагогика илимлериниң кандидаты, доцент
Эжсинияз атындағы Нөкис мәмлекетлик педагогикалық институты

Таянч сўзлар: жадидчилик, маърифат, мактаб, мадраса, ислохот, мустақиллик.

Ключевые слова: джадидизм, просветительство, школа, медресе, реформа, независимость.

Key words: jadidism, enlightenment, school, madrasah, reform, independence.

Жәдидчилик ҳәрәкетиниң Бухара хәм Түркистандағы үлкен ўәкиллериниң бири Абдирауф Фитрат болып есапланады. Мәмлекетлик хәм жәмийетлик ғайраткерлердиң бири болған Абдирауф Фитрат илим хәм мәдениятымыз тарийхында жетекши илимпаз, Ўзбекстанның тунғыш профессоры, шайыр, драматург, философ хәм белгили педагог сыпатында танылған. Фитраттың хызмети Бухара хәм Түркистанның ағартыўшылық хәм мәдений, социаллық хәм сиясий турмысында өзине тән орнына ийе.

Абдирауф Абдурахим улы Фитрат 1884-жылы (С.Аинийдиң көрсетиўинше-1886) Бухара қаласында туўылған. «Фитрат» оның әдебий лақабы болып, бул сөз туўма тәбият, туўма талант деген мәнилерди билдиреди. Әкеси Абдирахимбай оқымыслы, дүньюдағы хәдийселерден хабардар инсан болып, саўда-сатық ислери менен шуғылланған. Ол 1903-жылы саўда ислери менен Қашқарға барып, ол жерде 1918-жылға шекем жасап қалады. Нәтийжеде шаңарақтың аўырманшылығы Фитратқа хәм анасы Мустафбийбиниң (шаңарақта оны Бийбижан деп атаған) шегине түседи. Фитраттың анасы Мустафбийби нәзик тәбиятлы, саўатлы хаял болып, перзентлер тәрбиясы менен тийкарынан өзи шуғылланған. Анасының тәсиринде Фитратта да қосық жазыў қәбилетлери хәм көркем сөзге қызығыўшылық ояна баслаған. А.Наўайы, Увайсий, Зебинисо, Бедил, Физулий киби шайырлардың ғәззеллерин биринши мәрте анасынан тыңлап үйренген. Дәслепки билимди ески мектепте алғаннан кейин Мир араб медресесинде оқыйды. Араб, парсы, түрк тиллерин терең үйренеди [1:256].

XX әсир басларында пүткил Шығыс мәмлекетлериндеги сыяқлы Бухарада да социаллық пикир раўажланыўында айтарлықтай ояныўлар жүз берип, жәдидчилик ҳәрәкети кеңнен таралды. Дәслебинде жәдидизм тек ағартыўшылық ислери менен шуғылланады. Лекин Бухарада социаллық турмыстың шыдап болмаслық дәрежеде аўырласып кетиўи, ақ патша хәм Бухара әмириниң еки тәреплеме езиўшилиқ сиясаты жадидизмниң тек мәденият тарқатыў ислерин сиясий жолға бурып жиберди. Нәтийжеде 1908-жылға келип «Жас бухаралықлар» ҳәрәкети шөлкемлестирилди. Олар жергиликли балаларды жаңа усылдағы мектеплер ашып, билим бериў менен бирге талантлы оқыўшыларды таңлап алып, шет еллерге оқыўға жибериўди максет етеди. Усы максетти әмелге асырыў ушын «Хайрия жәмийет»лерин дүзип қаржы топлай баслайды. Абдирауф Фитрат усы «Жас бухаралықлар» ҳәрәкети басшыларының бири болды.

Абдирауф Фитрат 1909-жылы 25 жасында бир қатар жаслар менен биргеликте Бухара зиялыларының қайыркымлық жәрдеми менен Стамбулға оқыўға барады хәм ол жерде университетте төрт жыл тәлим алады. Ол жерде түрк ағартыўшыларының идеялары, шайыр хәм жазыўшыларының дәрәтпелери менен танысады. Ол жерде парсы тилинде «Мунозара» (1911), «Сайх» (1911), «Сайёх хинди» (1912) шығармаларын жазады.

1913-жылы ол Бухараға қайтып келеди. «Рахбари нажот» (1915), «Ойна» (1916), «Бегижон», «Мавдуди шариф», «Або Муслим» шығармаларын жазады хәм басып шығарыўға ериседи. Сондай ақ ол Түркистанда жаңа мектеплер ашып, оларды жаңа бағдарлама хәм сабақлықлар менен тәмийинлеў мәселелери үстинде бас қатыра баслайды, жәдидчилик ҳәрәкети жетекшилерин